

STANISLAV ŘEHÁK

V TÉTO ZEMI, V TĚCHTO ZEMÍCH?

S. Řehák: *In this country, in these countries?* – Geografie–Sborník ČGS, 112, 1, pp. 95–106 (2007). The subhead of this essay could be “Comparative regional-geographical wander around France and Czech countries”. The authors points out that in Czech geographical terminology the term country is ambiguous. Especially historical countries Bohemia, Moravia and Silesia have always had timeless applicability; on their long-term existence and on their historical symbols are based also the statehood of the Czech Republic and its symbols. Unfortunately, historical countries are not respected in any way by the territorial administrative division, although their size (NUTS 1) is suitable also for the NUTS system. In this connection, the author compares the situation in Czechia to that in France, where long-term regional division was not much backed as well, but where the situation is now in general consolidated and the new level of French regions (after the reform of the 1960's to 1980's) has stimulated many of the historical regions. The author deals also with the extensive present French regional geographical literature and tries to indirectly inspire also Czech authors.

KEY WORDS: country – the Czech Republic – NUTS system – France.

Podtitul tohoto eseje by mohl znít „Kontrastní regionálně geografická procházka Francií a Českými zeměmi“. Nechci svou pozornost nelogicky rozptýlovat na dva objekty, souvislosti se snad brzy projeví samy.

Málokdo kromě Francouzů ví, že výraz jako *Pays Basque* (francouzské Bas-kicko) má slovo „pays“ (země, lat. *terra*) v čísle *jednotném*, zatímco v názvu *Pays-Bas* (Nizozemsko; doslova „nízké“ či „dolní země“) nebo v názvu jednoho z francouzských regionů, *Pays de la Loire*, se jedná o plurál. V posledním případě tedy v překladu „Loirské země“. Je to se znalostí věci pochopitelné, protože tento region sdružuje kromě okolí města Nantes¹ také Anjou² a Maine³. Sami Francouzi uznávají, že docela stejný nárok na pojmenování Loirské země mohl mít sousední region, který nese název Centre (Sellier 1997)⁴. Plurál obsažený ve francouzském výrazu *Pays-Bas* je ostatně respektován i v mnohem rozšířenější angličtině (*the Netherlands*). I když se ve francouzštině užívá občas tvaru „pays“ (země) i pro *stát* (analogicky s anglickým „country“)⁵, o Nizozemsku (*Pays-Bas*) se ve francouzštině píše vždy v *množném* čísle (např. *aux*

¹ Pays nantais, což je jižní cíp historické Bretaně a dále část Vendée – jinak též Bas Poitou

² Historické zázemí města Angers

³ Historické zázemí města Le Mans

⁴ V tomto případě se jedná o konglomerát historických zemí/provincií (Orléanais, Touraine a Berry), přičemž všechny tyto historické útvary jsou rovněž propojeny řekou Loirou.

⁵ Namátkou z *Le Monde* dne 29.7.2005: les pays de la coalition (koaliční státy – působící vojensky v Iráku), les pays arabes (arabské země), dále jsou jako pays/země označeny Somálsko, Irák, Alžírsko, Egypt, Španělsko. Ve stejném čísle je i výraz Pays-Bas (Nizozemsko) a obtížně přeložitelný výraz „vin de pays d'Oc“ (lze to chápat buď jako „tuzemské víno z Languedocu“ nebo jen jako „víno z Languedocu“). Ovšem pro spolkové země Německa a Rakouska užívá francouzština původní německý výraz „Landes“.

Pays-Bas, v Nizozemsku)⁶ a jedná se navíc o výraz *dvojslovný*. Pro konečné vyústění tohoto eseje je to hodno zapamatování. Seznam současných francouzských regionů (regionů jakožto administrativní kategorie, *régions*,) je pak pro úplnost uveden v poznámce pod čarou⁷.

Historické regionální povědomí dostalo ovšem v samotné Francii těžkou ránu v době Velké revoluce, neboť vše, co bylo spojeno s *ancien régime* (tedy i tradiční územní uspořádání), bylo cílevědomě likvidováno (Duby, ed. 1994; Sellier 1997). Revoluce neznamenalala tedy jen spousty zmařených životů, ale i pokus o likvidaci historické paměti. Více než 200 let trvání zcela nově koncipovaných departementů⁸ vlastně založilo ve Francii pevnou tradici další generace. Přesto se v dlouhodobě centralizované Francii dočkali administrativní reformy (její příprava probíhala zhruba od poloviny 60. let do poloviny 80. let minulého století, viz též Mendras 1988), přičemž jedním z jejích výsledků bylo právě konstituování oněch 22 správních regionů v tzv. Hexagonu (tedy v tzv. metropolitní Francii; shodou okolností pro úroveň regionální úroveň NUTS 2, právě tehdy zakládanou, Řehák 1993), z nichž některé jsou striktně založeny na historických tradicích (Alsasko, Franche-Comté a další), jiné alespoň zčásti (Auvergne, Limousin, Bretaň, Burgundsko a další). Jen malá část těchto regionů respektuje především urbánní fenomén a tedy spontánní sféry vlivu současných velkoměst (vlastně jen region Rhône-Alpes se střediskem Lyonem a region Midi-Pyrénées se střediskem Toulouse, viz Sellier 1997, a zejména Damette 1994, in Sellier 1997, s. 33). Správními středisky francouzských regionů nejsou vždy ani jejich největší města (viz poznámka pod čarou 1). Nyní disponují volenými či delegovanými orgány jednak původní departementy, jednak nové regiony. Kompetence obou regionálních úrovní jsou přitom striktně odlišeny, ale to je vlastně jiné téma.

Vskutku zásadní inovaci geografického chápání regionálních otázek přinesl ve Francii asi A. Frémont (Frémont 1976, poté ještě v četných aktualizovaných reedicích), jehož postoje k regionu jsou motivovány vlastně sociologicky (region je definován právě jako sdílené, společně obývané, společně vnímané a společně „žité“ území; velmi podobné stanovisko u nás zastává A. Hynek, viz např. práci Hynek 2000). Tomuto Frémontovu pojetí ve skutečnosti vyhovují stabilizované (a přitom dnes opět funkční) historické regiony a dále sféry vlivu velkoměst. Departementy (byť jsou územně dlouhodobě stabilizované) s takovým pojetím poněkud kolidují (viz Frémont 1976 a Damette 1994, in Sellier 1997, s. 33).

Současná francouzská školská a regionální geografie studuje francouzské regiony s akcentem na jejich urbánní skelet, land use, strukturu obyvatelstva, míru integrity, roli historických území (tedy ohled i na „starší vrstvy“ regionálních jevů), velmi časté je také respektování územních přesahů studovaných fenoménů do sousedních regionů. Především se francouzská geografie obejde v těchto souvislostech bez omezující a mechanické uniformity (viz

⁶ Přídavné jméno „nizozemský, -á“ se však ve francouzštině píše „néerlandais, -e“.

⁷ Soupis francouzských metropolitních regionů (v pořadí francouzského abecedního řazení): Alsace, Aquitaine, Auvergne, Basse-Normandie, Bourgogne, Bretagne, Centre (správní středisko: Orleans; největší město: Tours), Champagne-Ardenne (správní středisko: Châlons-en-Champagne, jinak až na čtvrtém pořadí v regionu; největší město: Reims), Corse (správní středisko: Ajaccio; největší město: Bastia), Franche-Comté, Haute-Normandie, Île-de-France, Languedoc-Roussillon, Limousin, Lorraine (správní středisko: Metz; největší město: Nancy), Midi-Pyrénées, Nord – Pas-de-Calais, Pays de la Loire, Picardie, Poitou-Charentes, Provence-Alpes-Côte d'Azur, Rhône-Alpes.

⁸ Jejich síť byla na počátku dokonce ovlivněna geometrizující koncepcí pravoúhelníků a jejich názvy jsou povětšinou odvozovány podle jmen řek.

např. skvělou učebnici Brunet, Pierre-Elien, eds. 2003, mimořádně dobrých příkladů je ovšem více, viz Carnat, ed. 1998, nebo Jalta, Joly, Reinieri, eds. 2003). I prestižní regionálně geografická edice *Géographie universelle*, jejíž jeden svazek byl věnován Francii (a současně jihu Evropy; viz Pumain, Saint-Julien, Ferras 1990), dokáže sdělit vše podstatné o dnešních francouzských regionech, přitom však s potřebným nadhledem. Již samotný soupis kapitol je výmluvný a prozrazuje nepřímo i nadhled, koncepčnost a schopnost geografické syntézy: Paříž a regiony pod pařížským vlivem, Východ Francie kolem osy Rhône-Rýn, Sever a Lotrinsko v konverzi, Jižní území – dvě možné trajektorie vývoje, Vnitřní periferie.

Ne že by neexistovaly kvalitní regionální faktografické přehledy jednotlivých administrativních regionů Francie. Takové tradiční (téměř encyklopedické) pojetí představuje například publikační řada *L'état des régions françaises* nebo aktuální atlas Meriennův (Merienne 2004). I francouzští geografové si uvědomují, jak důležitým klientem dobrých regionálně geografických studií může být a je regionální decizní sféra a jak produktivní může být dialog s ní, nicméně u každého regionu je v kvalitních francouzských regionálně geografických pracích zdůrazňovaným atributem širší územní kontextualita regionu (což vždy preferuje dobrý regionální geograf, ale jen málokterý osvětlený klient z decizní sféry), ne křečovitá jedinečnost a sebestřednost zkoumaného regionu (k čemuž má zase regionální decizní sféra jisté tendence). Navíc je třeba poznamenat, že se francouzské departementy ani regiony nestylizují do role „universálních správců“ svěřeného území. Jejich kompetence jsou totiž jednoznačně vymezeny a rozděleny a nadto faktickým nositelem rozvoje jsou nejčastěji radnice (tedy města). Departementy mají kompetence spíše sociální povahy, regiony kompetence spíše teritoriální povahy (viz též Klokočka, Wagnerová 2004).

Co k tomu ještě říci? Ve Francii se již zpravidla neabsolutizuje současné platné regionální schéma, encyklopedický schematismus regionů je ve francouzské regionální geografii menšinovým jevem (nepřevládá ani ve školské geografii). Reálná role středisek, pásy dopravní infrastruktury a historická paměť jsou uváděny všude tam, kde je to alespoň trochu vhodné a potřebné. Často se ve výše uvedených učebnicích vyskytují generalizovaná kartografická schémata, která velmi dobře podporují shrnující a syntetizující verbální pasáže textu (ta nejjednodušší ze schémat však bývají výsledkem teprve značné erudice!). Občas se jako předmět regionálně geografického zájmu objevují dosud málo frekventovaná témata, jako např. regionální aspekty geografie sportu (Mathieu, Praicheux, Volle 1992) nebo regionální projevy kriminality (Camilleri, Lazarges 1992).

Tentýž přístup uplatňovaný k regionům jiných zemí nebývá vždy úspěšný, přesto lze i tyto pozitivní příklady ve Francii zaznamenat. Mimořádně úspěšné jsou totiž práce vzniklé pod vedením pařížské (a posléze lyonské) geografky V. Rey (ve vztahu ke státům střední a východní Evropy, např. Grasland, Cattani 1994; Zrinscak 1997; Rey, ed. 1998) nebo J. L. Carnata (ve vztahu ke státům západní Evropy, zejména Carnat, ed. 1998 a 2003).

Nový lesk tamní regionální geografie? Zdá se mi, že ona proslulá bída to právě není. Připomínám zde totiž nepřímo někdejší a novou (československou, českou a slovenskou) diskusi k postavení a poslání regionální geografie, zejména práce Bičík, Brinke 1987; Demek 1987; Bičík 2000; Hynek 2000; Kasala 2000; Lauko 2000; Mirvald 2000 nebo Vaishar 2001. V této diskusi mi snad chybělo pregnantní konstatování velkých rozdílů mezi regiony deklarovanými (mezi nimi jsou snad nejdůležitější regiony pro územní správu), regiony spon-

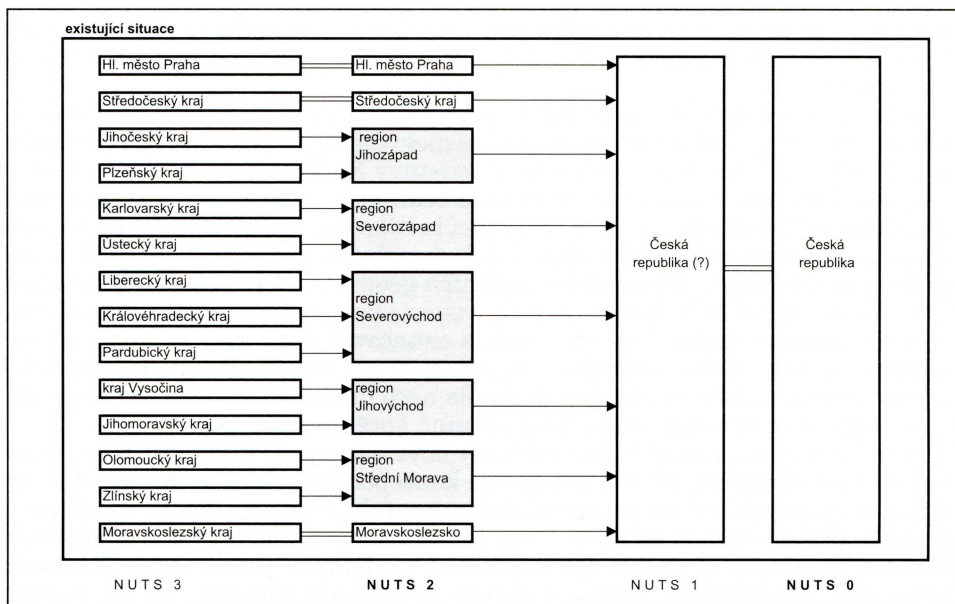
tánně formovanými (jednak regiony opírajícími se o princip nodality a jednak regiony homogenními) a „ad hoc“ regiony. Jsem zde pochopitelně ovlivněn terminologií obvyklou spíše ve francouzské regionální geografii (souhrnný termín „ad hoc region“ pochází od mých studentů, je to však vhodnější termín než „problémový region“ nebo „plánovací region“, což jsou v této souvislosti užívané termíny francouzské).

Uvádím přitom Francii úmyslně jako stát, v němž se (alespoň mezi „starými“ členskými státy EU) doposud málo ctíla historicky vzniklá území. Přesto např. renomovaná a korektní francouzská encyklopedie Le Petit Robert (např. konkrétně ve svém vydání z r. 1994, které mám ve své příruční knihovně) disponuje hesly, mezi nimiž nechybějí Tchecoslovaquie, tchèque (République), Slovaquie, Bohème, Moravie, Silésie (pojednává se tam většinou o polském Slezsku, nicméně je tam, stejně jako u hesla Moravie, i zmínka o našem Slezsku). K těmto heslům je ještě připojena celá řada zdejších (úspěšně aktualizovaných) oikonym, oronym a hydronym.

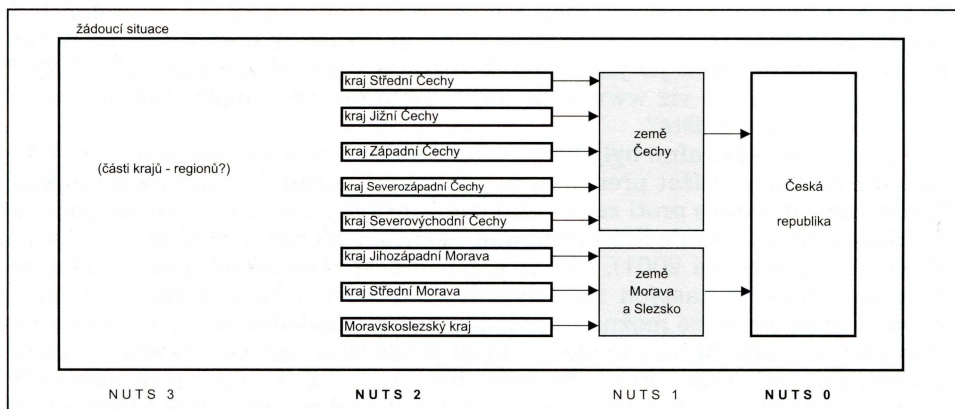
Ani v češtině ze tvaru „země“ nepoznáme, zda se jedná o jednotné nebo množné číslo. Teprve v souvislostech je to jasné. A pak tyto souvislosti mohou mluvčího usvědčovat i z některých nepřesností.

I dnešní České republice něco v územním uspořádání předával zdejší *ancien régime*. Byly to však hned dvě sady okresů a krajů, z nichž jedna sada (ta z 50. let) byla novým demokratickým režimem použita v roce 1997 pro úroveň krajů a jiná (trvajíc od roku 1960 do r. 1990) byla rychle (alespoň na úrovni krajů) prohlášena za politicky nepoužitelnou, i když její potenciální soulad s regionální soustavou NUTS Evropské unie je až zarážející (Rehák 1993, 2004, kromě toho i obr. 2). Před nástupem totalitního systému však nevládlo jen čiré bezčasí, nýbrž několik staletí regionální/zemské stability. A také jeden neúspěšný pokus aplikovat místo dlouhodobě stabilní zemské struktury župní systém (rok 1920; župy ovšem neměly narušit zemskou hranici českomoravskou, jak se někdy mylně tvrdí, novými župními hranicemi měla být však ignorována historická hranice moravsko-slezská), poté (po 7 letech váhání s faktickou aplikací) to byl vlastně návrat k zemskému pojetí (s poměrně malými, ovšem dlouhodobě stabilizovanými okresy). A pak je zde také druhá světová válka a po ní vysídlení Němců. Nicméně první roky po válce začaly zase se zeměmi (třebaže ve Slezsku jen s tzv. slezskou expoziturou Země moravskoslezské a navíc s novým vymezením hranice proti vlastní Moravě, tentokrát již v pojetí zásadně respektujícím velká povodí; viz též Morava a Slezsko, 1948), politickými a soudními okresy (viz Generální mapa). Zkrátka, více méně stabilizované a použitelné schéma. Teprve pak, počínaje rokem 1949, nastaly i v územním uspořádání velké turbulence.

Současný stav územního členění v České republice je však ve své negaci historické paměti analogický s výsledkem francouzské revoluční vlny na sklonku 18. století. A je to tristní i přesto, že v 90. letech minulého století u nás probíhal vývoj v „sametových“ a demokratických podmínkách: Výsledná „stavba“ (současné krajské členění státu) se budovala z „cihel“ (velkých okresů), které se brzy poté destruovaly. Máme region NUTS 1 na nevyhovující velikostní úrovni (bude-li, a to zřejmě velmi brzy, regionů NUTS 1 více, budou ovšem zcela uměle konstruovány; v obrázku 1 toto ještě není vyznačeno). Máme regiony NUTS 2 (na jejichž ujednání operativnosti velmi záleží) se složitou (přesněji: nadbytečnou a neoperativní) vnitřní strukturou (viz obr. 1). Máme regiony NUTS 3 s kompetencemi a se samosprávou, které spíše přísluší regionální úrovni NUTS 2, a s velikostí, která je umísťuje *de facto* někam mezi NUTS 2 a NUTS 3. Máme regiony NUTS 4 (okresy) s docela „vyprázdně-

Obr. 1 – Problematická míra souladu našich současných krajů se soustavou NUTS (použito z autorovy přednášky v Lyonu ze dne 31.1.2003; objekty v tučném rámečku mají volené poslance/zastupitele, objekty v tučném rámečku se šedou maskou jsou seskupeními samosprávných území, musejí však mít kvůli úrovni NUTS 2 své koordinační orgány!)

Obr. 2 – Hypotetický žádoucí stav krajské soustavy České republiky (použito z autorovy přednášky v Lyonu ze dne 31.1.2003; objekty v tučném rámečku by měly mít volené poslance/zastupitele, objekty v rámečku s šedou maskou jsou jen volná seskupení samosprávných území bez koordinačních orgánů; plný soulad se soustavou NUTS)

ným“ obsahem a zároveň s územními diskrepancemi vůči správním obvodům obcí s rozšířenou působností. A máme pak fungující malé regiony (totiž správní obvody obcí s rozšířenou působností), které již nemají zjevný odraz ve sjednocující soustavě NUTS umožňující mj. mezinárodní komparaci. Formálně dokonalá aplikace dlouhodobě precizovaných poznatků albertovské školy založených na spontánním formování hierarchického urbánního systému nebo

zmetek? Asi obojí, ale v důsledku této obojakosti je to spíše ten druhý z obou možných výsledků (podrobněji Řehák 1993, 2000 a 2004, Outrata 1999, viz též obr. 1 a 2).

Kde se tedy staly nejzávažnější chyby? Absolutně chyběl celkový projekt územní reformy slučitelný v územních aspektech se soustavou NUTS. Chyběla celková vize hierarchických úrovní soustavy NUTS, která by snad zajistila i rámcový respekt snad i vůči zemským realitám a zajistila by existenci krajů v žádoucí velikosti pro NUTS 2 (zdrucující kritika tzv. velkých krajů by se snad změnila na korekci hlavních chyb jejich detailního vymezení). Je to však nepřímo i atest objektivitu autorů expertních geografických posudků k soustavě 13+1 kraje, které byly dány v této souvislosti parlamentu. Souhrou okolností se naše územně správní reforma začala označovat dokonce i za „modernizaci veřejné správy“ nebo „reformu veřejné správy“, ačkoli tyto pojmy západně a jižně od našich hranic znamenají docela něco jiného. I to svědčí o celkové izolaci, v níž se realizovala naše nová územně správní koncepce.

V době, kdy byla ještě šance vytvářet nové okresy, se také postupovalo na-prosto bezkonceptně. Při existenci vize koncepčního řešení by musely být vytvářeny okresy právě na potenciálních sporných „mezikrajských“ zónách (což je spíše případ okresů Svitavy – viz též Kopkášová 2004, Děčín, Jindřichův Hradec, Bruntál). Nemusel být například rozdělován právě okres Šumperk, jehož oba „následnické“ okresy v dalším kroku byly zařazeny do téhož (totiž do Olomouckého) kraje.

Podíváme-li se kriticky na míru veřejné podpory vůči dnešní instituci „kraj“, což se dá snad nejlépe měřit účastí voličů již ve dvojích krajských volbách, pak je situace přímo tristní. Ve volbách do krajských zastupitelstev v roce 2000 (v hl. m. Praze se současně nevolilo) byla volební účast pouhých 33,64 % (přitom v krajských městech 35,50 %, jinde 33,22 %)⁹, ve volbách do krajských zastupitelstev v roce 2004 (v hl. m. Praze se opět současně nevolilo) byla volební účast již jen 29,62 % (přitom v krajských městech 32,29 % a jinde 29,03 %; vše viz www.volby.cz)¹⁰. To je prostě blamáž. Jakápak může být volební účast příště?

S jakými očekáváními byly kraje v době svého vzniku vůbec přijímány? Nebudeme na věc pohlížet přes prizma politických stran (byť například někdejší Klausovo desatero proti regionální samosprávě je, myslím, dodnes poučné). Nahlédneme-li do výsledků průzkumu agentury STEM a SCC ze září a října 2000 (viz Machalová 2001), možná alespoň část občanských postojů lépe pochopíme. Právě v častých negativních stanoviscích ke krajům obsažených v tomto průzkumu lze možná najít jeden z klíčů následné masové neúčasti ve vlastních volbách. Mám zde ale na mysli především nejvíce frekventované odpovědi, zejména tyto: „krajů by mělo být více“ (82 % záporných odpovědí); „kraje fungovaly i za komunismu a mohly být zachovány“ (62 % kladných odpovědí); „podpořil(a) bych návrh kraje zrušit“ (58 % záporných odpovědí); „čtrnáct krajů je příliš mnoho“ (55 % kladných odpovědí); „kraje jsou jen zbyteč-

⁹ V roce 2000 z krajských měst zaznamenal nejvyšší volební účast Hradec Králové (39,18 %) a nejnižší Ústí nad Labem (32,47 %); z okresů pak nejvyšší volební účast měl okres Prostějov (41,10 %) a nejnižší volební účast okres Chomutov (25,12 %).

¹⁰ V roce 2004 z krajských měst měl nejvyšší volební účast opět Hradec Králové (38,37 %) a nejnižší tentokrát Ostrava (28,65 %); z okresů nejvyšší volební účast měl okres Hradec Králové (36,13 %) a nejnižší volební účast zaznamenal opět okres Chomutov (21,03 %). V porovnání všech krajských měst v mezidobí 2000–2004 zaznamenala největší pokles ve volební účasti ve volbách krajských zastupitelstev Ostrava (pokles o 5,09 procentního bodu) a nejmenší pokles Liberec (pokles jen o 0,30 procentního bodu).

ným vyhazováním peněz“ (53 % kladných odpovědí); „kraje budou mít příliš malé pravomoci, než aby měly smysl“ (52 % kladných odpovědí) – vše viz Machalová 2001.

Jakkoli je obtížné interpretovat volební neúčast právě z těchto konkrétních odpovědí (například respondenti určité odpovědi mohli být docela tak mezi účastníky voleb, tak i mezi těmi, kteří se jich odmítli účastnit), je zřejmé, že zřízení krajů provázela dosti nepříznivá situace ve veřejném mínění i přes tehdy ještě deklarovanou ochotu občanů krajských voleb se spíše účastnit. Ovšem volný průnik výše uvedených názorů také znamená, že kdyby krajská reforma byla založena na menším počtu krajů (například nepříliš odlišném od krajů vzniklých v roce 1960), nadaných navíc dobře formulovanými pravomocemi, obecná podpora konstituování krajů by byla ve veřejnosti mnohem vyšší. Nehledě na to, že by takové kraje byly navíc okamžitě kompatibilní se soustavou NUTS v Evropské unii a že by v důsledku toho odpadlo dodatečné zakládání tzv. regionů soudržnosti (viz obr. 1 a 2). Zde se tedy anonymní občan choval ve své intuici racionálněji, než se fakticky při konstituování krajů choval parlament.

Jsou tedy ještě v České republice země nebo ne? Vezmeme-li v potaz naše územně správní členění (ovšem vážně kolidující se systémem NUTS, viz Řehák 2000), je jisté po ruce jasná záporná odpověď (Chromý 2004). Rovněž faktická integrace na zemském pomezí česko-moravském (Řehák 1988) a především na pomezí moravsko-slezském velmi pokročila. Při bližším pohledu zjistíme ale celou řadu aktuálních nesrovnalostí: Velké kraje (ustavené v r. 1960) nejsou přímou součástí územně správní soustavy, přesto je zatím nikdo nezrušil (v roce 1990 byly zrušeny krajské národní výbory, nikoli kraje), obdobně ani zánikem okresních úřadů nezanikly (tzv. velké okresy. Na bázi velkých krajů přitom se značnou setrvačností pracuje policie a také soudnictví. V energetice byly síťové (rozvodné) společnosti reorganizovány a privatizovány také v době, kdy ještě respektovaly územní strukturu tzv. velkých krajů. Země (lat. *terrae*, pl., jmenovitě Čechy, Morava a Slezsko) jsou zmíněny v preambuli Ústavy České republiky¹¹, což bylo ovšem zapsáno a schváleno za situace, kdy od jejich faktického zrušení (jakožto elementu územního uspořádání) uplynulo více než 40 let (není právě toto nejvýmluvnější argument pro nadčasový charakter našich zemí?)¹². Ze symboliky jednotlivých zemí vychází také symbolika státu, alespoň na úrovni velkého státního znaku; ze symboliky jednotlivých zemí vychází (opět jako odvozená) i symbolika nových (tj. malých) krajů. I názvy staronových krajů (generovaných takto vlastně již v roce 1949) se často odvolávají i na zemské realie (Jihočeský kraj, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj, Středočeský kraj, viz též Řehák 2001), ačkoli pů-

¹¹ Preambule Ústavy České republiky (plné znění, pasáže důležité pro tento esej jsou zvýrazněny kurzívou): „My, občané České republiky v *Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, v čase obnovy samostatného českého státu, věrní všem dobrým tradicím dávné státnosti *zemí* Koruny české i státnosti československé, odhodlání budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na účte k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií, odhodlání společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství, odhodlání řídit se všemi osvědčenými principy právního státu, prostřednictvím svých svobodně zvolených zástupců přijímáme tuto Ústavu České republiky:...

¹² V původním textu ústavy se také hovořilo o možném územním členění státu na země nebo kraje. V souvislosti s ustavením krajů pak tato zmínka vypadla.

vodní názvy krajů byly koncipovány v roce 1997 téměř výlučně podle krajských měst. Vysokoškolsky vzdělaný člověk dokáže uvést i latinské překlady názvů našich zemí. Na jedné straně tedy jednotlivá minulá územní členění působí se značnou inercií až do současnosti, na druhé straně jsou země v docela jiné situaci než produkty jakéhokoliv jiného z minulých územního členění českých zemí.

Jsou nebo nejsou tu země stále přítomny? Země jsou tu nikoli na bázi právní a správní (Chromý 2004; takže obtíže se vynořují teprve v neurčité představě jejich hranic, viz postřeh Vaisharův; Vaishar 2004), ale jako typický zdejší stabilizovaný územně sociální konstrukt (Hynek 2000; Siwek, Kaňok 2001; Řehák 2001 a 2004; Vaishar 2004, nepřímou vlastně i Chromý 2004). Pochopitelně, ať již se jedná o konstrukt žádoucí či nežádoucí, ať již plně respektovaný nebo potlačovaný (Bibó 1997, Rey 1998). Česká Třebová a Moravská Třebová, České Budějovice a Moravské Budějovice, Slezská Harta (jinak je tomu samozřejmě s genezí názvu Český Těšín), tyto lokality nikdo z mapy neodstraní. A města Znojmo, Olomouc a Moravská Třebová si městské znaky také asi nebudou měnit. To vše tento konstrukt trvale (byť nepřímou) oživuje a připomíná¹³. Ačkoliv historická země již nemá administrativní funkci, je přesto klasickým sdíleným regionem ve frémontovském smyslu, ne pouhým virtuálním regionem.

Používá-li však např. současný prezident, členové vlády a redaktori médií ve značné frekvenci výraz „v této zemi“, pak je možno trochu škodolibě poznamenat, že máme podle ústavy prezidenta republiky a nikoli „zemského prezidenta“ a že máme vládu České republiky a ne „zemskou vládu Čech“.

A někdejší (byť stabilizované) hranice zemí? To je dnes skoro ilegální skutečnost. Kolegové Kaňok a Siwek o tom vědí jistě své. Pokud jsou vůbec hranice našich zemí v učebnicích zeměpisu, pak jen v takovém měřítku, že to prakticky není k ničemu¹⁴. Ale souhlasím s tím, že vymezení hranic územně sociálního konstruktů je obecným problémem, který má zhruba dvě skupiny řešení. Jedním typem jsou totiž území, kterým objektivně chybí jasná vnější hraniční linie, například etnografické oblasti (ale nejen ony). Tady musím (a činím to velmi rád) připomenout skvělou a přitom geografy opomíjenou práci rožnovského etnografa J. Štíky, která byla v době vzniku svou orientací na percepci a tzv. měkká data zajímavým průlomem. Každému regionálnímu geografovi i dnes vřele doporučuji její přečtení (viz Štika 1971). Uvedená percepce se ovšem někdy týká všeho obyvatelstva, někdy jen úzké skupiny expertů (např. k hlubší podstatě regionální soustavy ve Francii viz Carnat, ed. 2003, s. 215). Druhým typem onoho konstruktů jsou právě území se ztracenou administrativní funkcí. Po prostudování mnoha pramenů soudím, že zůstávají možnosti dvě: buď preferovat (tedy i kartograficky) posledně platný administrativní stav, byl-li alespoň trochu stabilizován (např. Sellier 1997), nebo je opět namísto (obdobně jako u Štíky nebo u Siwka a Kaňoka) lokálně nebo mikroregionálně testovaná percepce. Ale i proto všechno byla vlastně diskuse Vaishar – Chromý na stránkách tohoto periodika velice potřebná.

Je tu ještě jistě nebezpečí, zatím však dobře doložitelné spíše v médiích než v odborné geografické literatuře. Dá se lapidárně vyjádřit takto: Nejsou-li Morava a Slezsko nyní, nebyly nikdy. Je-li Česko dnes, bylo zřejmě vždycky. Prosím laskavě čtenáře, aby si i tohoto jevu všímali a aby si zároveň uvědomili jeho naprostou nekorektnost, zejména ve smyslu ahistoričnosti.

¹³ Běžný Moravák nebo Ostravák se v Čechách prozradí svou intonací, i kdyby mluvil spisovně. Platí to ovšem i opačně.

¹⁴ Budu-li mít ještě nějaký vliv na produkci kartografických pomůcek pro školy, budu ovšem i na toto dbát.

Nelze nepřipomenout zde jazykovou vnímavost a jistou noblesu, s jakou čeština (a rovněž slovenština) rozlišuje mezi Uhry/Uherskem/Hungarií a Maďarskem/Hungarií. Stejně tak ale nelze nepřipomenout onu jazykovou křeč zoufale rozlišující mezi Čechy (Čechii) a Českem (Czechia). Když umí každý sportovní příznivec (včetně těch se základním vzděláním) rozlišovat mezi tím, co je anglické a britské, proč stále někteří nevidí břevno v oku svém (neboť jméno jedné z historických zemí je svévolně rozšiřováno hned na celou trojici zemí)? Kdybych začal ve svých geografických popisech důsledněji rozlišovat Česko/Bohemii, Moravu a Slezsko, byl by to jen korektní návrat k původnímu smyslu slova Česko¹⁵ a nikdo by mi v tom tedy nemohl zabránit. Nemám potřebu tak konat, ale může s tím začít přece kdokoliv jiný. Celá konstrukce umělých rozdílů Čechy/Česko by tím však vzala za své. Nebyla to tedy od začátku skutečně jenom křeč?

Zrovna v našich podmínkách je totiž výraz „země“ dlouhodobě rezervován (viz též poznámka pod čarou 11). Ostatně i my jsme jedni z nepřímých dědiců Svaté říše římské, kde se mj. i regionální soustava dlouhodobě stabilizovala¹⁶, takže soustavné používání slova „země“ v odlišném smyslu může být v celém tomto prostoru v některých souvislostech matoucí. Výrazy České země (*plural*), případně země Koruny české (opět *plural*) jsou jasné, a proti pojmu Česká republika mají dokonce významnou pojistku proti výše připomenutému riziku ahistorického používání. Já používám výrazy „ta (Česká) republika“ a „ty (České) země“. A v angličtině mám též pochopení pro množné číslo („*the Czechlands*“ nebo „*the Czech Lands*“), ve francouzštině užívám často „*les Pays Tchèques*“. Učím tedy své studenty špatně?

A konec konců, francouzský případ přece ilustruje, že ani „úspěšné“ likvidování zemí (event. historických provincií) během radikální mocenské změny (revoluce) nelze mít za definitivní. Ostatně i britská „devoluce“ je pro nás poučná. Člověk žijící na Moravě nemusí být tzv. moravistou, stačí, aby byl prostě konzervativní (*conservare* = *zachovávat*, *uchovávat*), a musí věci leckdy vnímat jinak. A přitom si třeba jen zřetelněji uvědomuje velká nebezpečí verbální manipulace, která jsou nyní tak aktuální. „Kdo má mikrofon, má moc“, hřímal prý jeden z normalizačních geografů na jednom z geografických sjezdů, pamětníci jistě vědí své. Smutné konstatování, převedeme-li to do současných terminologických zmatků. A kde je pak odpovědnost vůči celku?

Já přirozeně vím, že kromě jevů, které se řídí logikou země/povodí (nedávne tragické povodně z let 1997 a 2002 právě tuto fatální různost ovšem potvrdily; specificky „zemský“ se rozvíjel i urbánní systém a jeho vnitřní struktura), jiné jevy, snad téže hierarchické úrovně a rovněž „hluboce zakotvené“ v území, namátkou občanské postoje k naší integraci do Evropské unie, vykazují faktickou územní diferenciaci spojenou s jinými územními principy, než je právě zemské členění (Grégr, Řehák, Roth-Sallard, v tisku). Klasický zemský princip se také obtížněji aplikuje např. na období „předpřemyslovské“.

¹⁵ Je zajímavé, že v tzv. hantecu brněnských plotňáků dávno slovo „Česko“ existuje, jenže v onom původním smyslu (tj. Čechy). Obyvateli „Česka“ jsou podle plotňáků „Cajzli“ (Číšek > čížek > něm. Zeisig > cajzl). To je ovšem slovo poněkud pejorativní (původní tvar zní totiž Číšek). A také „Česko“ má v tomto prostředí mírně hanlivé (tj. rivalizující a ironizující) zabarvení, Praha je například označována „Prágl“. Identifikovat se s „Českem“ je proto pro obyčejného plotňáka nemožné, navíc i on vnímá, že „Česko“ je vlastně „v sousedství“. Tuto poznámku uvádím jen na okraj. Sám ostatně z Brna nepocházím, přestěhoval jsem se do něj až ve své dospělosti.

¹⁶ Obvykle se za toto dědictví pokládá jen někdejší mocenské spolupůsobení církevní a světské moci – jeden ze základů pozdější dělby moci, koexistence katolictví a protestantství, částečně také nadnárodní role latiny a němčiny.

Tak třeba jádrová oblast Velké Moravy zahrnovala kromě Moravy a dnešního západního Slovenska i pozdější rakouský Weinviertel (viz Korčák 1938 a Květ, Řehák, v tisku). I to vše je ale výzva a krása současné regionální geografie.

Matně tuším, že některým lidem působím svými texty obtíže¹⁷, ale nemohu jinak. Jde mi v této chvíli o zpochybněnou solidnost naší regionální geografie. Není dobré inspirovat se občas i jinde, tentokrát například ve Francii?

Literatura:

- BIBÓ, I. (1997): Bída malých národů východní Evropy. Doplněk, Brno, 612 s.
- BIČÍK, I. (2000): Regionální geografie stále na rozcestí. *Miscellanea Geographica*, 7, Západočeská univerzita, Plzeň, s. 15–24.
- BIČÍK, I., BRINKE, J. (1987): Regionální geografie na rozcestí. *Sborník ČSGS*, 92, č. 4, s. 272–281.
- BRUNET, R., PIERRE-ELIEN, D., eds. (2003): *Géographie, L'Europe, la France*. Bréal, Rosny-sous-Bois, 363 s.
- CAMILLERI, G., LAZERGES, CH. (1992): *Atlas de la criminalité en France*. Collection Dynamiques du territoire. Reclus/La Documentation Française, Montpellier, Paris, 160 s.
- CARNAT, J. L., ed. (1998): *Géographie*. Bertrand-Lacoste, Paris, 350 s.
- CARNAT, J. L., ed. (2003): *Historie – Géographie*, première S. Bertrand-Lacoste, Paris, 336 s.
- DAMETTE, F. (1994): *La France en villes*. DATAR, La Documentation française, Paris.
- DEMEK, J. (1987): Lesk a bída regionální geografie. *Sborník ČSGS*, 92, č. 2, s. 119–123.
- DUBY, G., ed. (1997): *Atlas historique, l'histoire du monde en 334 cartes*. Larousse, Paris, 332 s.
- L'état des régions françaises, un panorama unique et complet, édition 2003. *La Découverte*, Paris 2003, 270 s.
- FRÉMONT, A. (1976): *La région, espace vécu*. Presses universitaires de France, Paris, 223 s.
- Generální mapa Země moravskoslezské s okresním a soudním rozdělením. Měřítko 1:200 000. Nedatováno (snad rok 1947), B. Komůrka, Brno.
- GRASLAND, C., CATTAN, N. (1994): *Dynamiques migratoires et récompositions territoriales en Tchécoslovaquie de 1960 à 1992*. CNRS. Equipe P.A.R.I.S., Paris, 99 s.
- GRÉGR, P., ŘEHÁK, S., ROTH-SALLARD, H.: *La République tchèque: le referendum sur l'adhésion à l'Union européenne* (v tisku).
- HYNEK, A. (2000): Regionální geografie – sociální konstrukce. *Miscellanea Geographica*, 7, Západočeská univerzita, Plzeň, s. 46–53.
- CHROMÝ, P. (2004): Kdyby byla Morava... *Geografie–Sborník ČGS*, 109, č. 1, s. 66–69.
- JALTA, J., JOLY, J. F., REINERI, R., eds. (2003): *L'Europe, la France*. Éditions Magnard, Paris, 337 s.
- KASALA, K. (2000): Regionálna geografia – kríza alebo oživenie? *Miscellanea Geographica*, 7, Západočeská univerzita, Plzeň, s. 53–67.
- KLOKOČKA, V., WAGNEROVÁ, E. (2004): *Ustavy států Evropské unie*. 2. vydání. Linde, Praha, 795 s.
- KOPKAŠOVÁ, M. (2004): *Moravskotřebovsko – aspekty reformy územní veřejné správy*. Rigorózní práce. Geografický ústav Přírodovědecké fakulty MU v Brně, Brno, 68 s. a 8 příloh.
- KORČÁK, J. (1938): *Geopolitické základy Československa, jeho kmenové oblasti*. Národnostní otázky, sv. 12. Orbis, Praha, 170 s.
- KVĚT, R., ŘEHÁK, S.: *Staré cesty v době velkomoravské*. V tisku.
- LAUKO, V. (2000): *Transformácia regionálnej geografie*. *Miscellanea Geographica*, 7, Západočeská univerzita, Plzeň, s. 24–31.

¹⁷ Zejména po mém posledním diskusním článku v tomto periodiku je má elektronická pošta takřka zahlcena připomínkami stoupenců i odpůrců termínu „Česko“. Všem děkuji, problém je tedy stále živý.

- MACHALOVÁ, I. (2001): Volby do krajských zastupitelstev jako indikátor regionální identity obyvatelstva. Geografický projekt. Katedra geografie Přírodovědecké fakulty MU, Brno, 33 s.
- MATHIEU, D., PRAICHEUX, J., VOLLE, J. P. (1992): Sports en France. MappedMonde, č. 2, s. 2–5.
- MENDRAS, H. (1988): La Seconde Révolution française, 1965–1984. Éditions Gallimard, Paris, 329 s.
- MERLENNE, P. (2004): Atlas de la France et de ses régions. Édition Ouest-France, Rennes, 48 s.
- MIRVALD, S. (2000): Nové pojetí regionální geografie. Miscellanea Geographica, 7, Západočeská univerzita, Plzeň, s. 41–45.
- Morava a Slezsko, měřítko 1:1 000 000, mapový list č. 11. In: Soubor map ze Školního zeměpisného atlasu Brunclíkova–Machátova. V. Neubert a synové, Praha 1948.
- OUTRATA, E. (1999): Systém NUTS v Evropské unii a v České republice. Veřejná správa, č. 31, s. 8.
- Le Petit Robert, dictionnaire des noms propres. Dictionnaires Le Robert, Paris, 1994. 2236 s.
- PUMAIN, D., SAINT-JULIEN, T., FERRAS, R. (1990): France, Europe du Sud. In: Géographie universelle (R. Brunet, ed.), Hachette/Reclus, Paris. 480 s.
- RENARD, J. (1995): Le retour des pays. Sciences humaines, février-mars 1995, s. 46.
- REY, V. (1998): Les territoires centre-européens, défis d'Europe. In: V. Rey (ed): Les territoires centre-européens, dilemmes et défis, l'Europe médiane en question. Éditions La Découverte et Syros, Paris, s. 13–33.
- REY, V., ed. (1998): Les territoires centre-européens, dilemmes et défis. l'Europe médiane en question. Éditions La Découverte et Syros, Paris, 269 s.
- ŘEHÁK, S. (1988): Integrace na českomoravském pomezí. Sborník prací, 16. Geografický ústav ČSAV, Brno, s. 209–219.
- ŘEHÁK, S. (1993): Může mít Morava „evropskou“ budoucnost? Sborník ČGS, 98, č. 3, s. 192–194.
- ŘEHÁK, S. (2000): Do jaké Evropy přicházíme se svými kraji? Geografie–Sborník ČGS, 105, s. 288–294.
- ŘEHÁK, S. (2001): Kraje, regiony a světové strany. Geografie–Sborník ČGS, 106, č. 3, s. 200.
- ŘEHÁK, S. (2004): Le découpage régional tchèque en question. In: V. Rey, L. Coudroy de Lille, E. Boulineau (eds.): L'élargissement de l'Union Européenne, réformes territoriales en Europe Centrale et Orientale. L'Harmattan, Paris, s. 183–193.
- SELLIER, J. (1997): Atlas historique des provinces et régions de France, genèse d'un peuple. Éditions La Découverte et Syros, Paris, 224 s.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2001): Mapa regionální identity českého Slezska. In: Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Slezský ústav, Opava, s. 105–112.
- ŠTIKA, J. (1973): Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj. Profil, Ostrava, 87 s. a příl.
- Ústava České republiky (aktuální znění k polovině roku 2005).
- VAISHAR, A. (2001): Úloha regionální geografie v současné geografii. Sborník příspěvků Výroční konference ČGS „Česká geografie v období rozvoje informačních technologií“, Olomouc, 25.–27.9.2001, s. 33–39.
- VAISHAR, A. (2004): Čechy + Morava a Slezsko = Česko? Geografie–Sborník ČGS, 109, č. 1, s. 65–66.
- Volby.cz. ČSÚ 2006, www.volby.cz.
- ZRINCAK, G. (1997): Le système agro-alimentaire tchèque, ruptures et récompositions spatiales. Thèse pour le doctorat. Université Paris I – Panthéon – Sorbonne, Paris, 349 s., přílohy.

- Fig. 1 – A problematic degree of agreement of present Czech regions with the NUTS system. Units in bold frame have their deputies/representatives elected; those in bold frame with grey mask are groupings of self-governing territories which, because of NUTS 2 level, must have their coordination bodies. Source: author's lecture in Lyons, January 31, 2003.
- Fig. 2 – Hypothetical ideal state of the regional system of the Czech Republic. Units in bold frame should have their deputies/representatives elected; those in frame with grey mask are only free groupings of self-governing territories without coordination bodies. Source: author's lecture in Lyons, January 31, 2003.

Do redakce došlo 16. 8. 2005